

Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska*

**Interpretacja polepy odkrytej na osadzie wielokulturowej
na przykładzie stanowiska nr 1 w Zamiechowie, pow. jarosławski*****Interpretation of burnt daub discovered at a multicultural settlement
on the example of the site No.1 in Zamiechów, dist. Jarosław***

The purpose of this article is to present the finds of burnt daub, discovered in 2009–2010 during the pre-investment studies at the multicultural settlement, site No.1 in Zamiechów (dist. Jarosław), in the course of the A4 motorway construction from Rzeszów towards the border with Ukraine. The burnt daub, coming from features fills dated to the four chronological horizons, is associated with the function of the populations affiliated to the Mierzanowice culture, Przeworsk culture, Early Slavic period and 10th–13th centuries. In addition to the basic analysis of this important building material, the issues associated with certain possibilities of interpretation relating to questions of chronology and function of these facilities have been discussed in the article. Taking into account multiculturalism and a long chronology of the settlement, the main objective of this paper was to compare whether the individual horizons can indicate some clear differences in the use of burnt daub and whether the statistical research can confirm such differentiation.

KEY WORDS: burnt daub, Zamiechów, possibilities of interpretation, chronology

Submission: 29.06.2015; acceptance: 30.10.2015

Obok kamienia i drewna, polepa stanowi jeden z podstawowych, a tym samym i najważniejszych materiałów budowlanych w dziejach ludzkości. Wręcz masowo spotykana jest w wypełniakach obiektów o charakterze osadowym, od neolitu aż po czasy nowożytne. Dzięki badaniom etnograficznym, źródłom ikonograficznym oraz architektonicznym opracowaniom dawnego budownictwa wiejskiego, wiemy, że w różnych częściach Europy, mieszanka gliny i materiałów organicznych była powszechnie stosowana w budownictwie obiektów mieszkalnych i gospodarczych nawet do XX w. (M. Fryczowa 1961, s. 33; K. Moszyński 1969, s. 506, 514; I. Tłoczek 1980, s. 16; W. Bogusz 1996, s. 83). Mimo, że polepa stanowi jeden z najczęściej odkrywanych zabytków ruchomych, rejestrowanych prawie w trakcie wszystkich badań archeologicznych, to przez bardzo długi okres znajdowała się na marginesie zainteresowań wielu badaczy. Często także była po prostu pomijana, chociaż w tych samych opracowaniach wykonywano bardzo szczegółowe analizy innych materiałów ceramicznych. Dopiero mniej więcej w ostatnim dwudziestolecu, zaczęto poświęcać większą uwagę temu znaczącemu źródłu archeologicznemu, nie tylko na poziomie badań teoretycznych i interpretacyjnych, ale także poprzez szczegółowe analizy statystyczne (np. A. Koško 1988, 68–90; A. Koško, M. Szmyt 2007; P. Vařeka 1992; P. Vařeka 1995; M. Tetour 2008).

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie znalezisk polepy, odkrytej w latach 2009–2010, w trakcie badań przedinvestycyjnych na wielokulturowym stanowisku osadowym nr

1 w Zamiechowie (pow. jarosławski), na trasie budowy autostrady A4 z Rzeszowa w kierunku granicy z Ukrainą (S. Czopek 2011, s. 92; A. Reszczyńska *et al.* 2013, s. 135–137). Polepa pochodzi z wypełniak obiektów z czterech horyzontów chronologicznych, związanych z funkcjonowaniem osad ludności kultury mierzanowickiej, przeworskiej, wczesnosłowiańskiej oraz z X–XIII w. Oprócz podstawowej analizy tego ważnego surowca budowlanego w artykule zostały poruszone także kwestie związane z pewnymi możliwościami interpretacyjnymi, odnoszącymi się do zagadnień chronologii i funkcji obiektów.

W analizowanym poniżej materiale można rozróżnić dwie podstawowe kategorie: a) polepa niemodelowana, bez śladów modyfikacji powierzchni; b) polepa z odciskami konstrukcji drewnianych oraz z opracowaną powierzchnią, czyli fragmenty charakterystyczne. W przypadku tego materiału zabytkowego w różnego rodzaju opracowaniach, dotyczących zarówno pradziejów, jak i średniowiecza, badana jest przede wszystkim barwa materiału, właściwości surowca i jego domieszki oraz jakość wypału (np. A. Koško 1988, s. 68–90; A. Koško, M. Szmyt 2007, s. 173–179). Niektórzy autorzy poddają badaniom także inne bardziej szczegółowe cechy polepy, takie jak jej powierzchnia czy kubatura (M. Tetour 2008). Dzięki zachowanemu odciskom konstrukcyjnym możliwe jest podjęcie próby rekonstrukcji zastosowanych technik budowlanych, czy odtworzenia pierwotnego wyglądu obiektów mieszkalnych oraz gospodarczych (np. J. Pyrgała 1972a, s. 222–225; 1972b, s. 149–150; P. Vařeka 2004, s. 35–36, ryc. 17; 2012, s. 105–111).

* Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, PL 35-015 Rzeszów

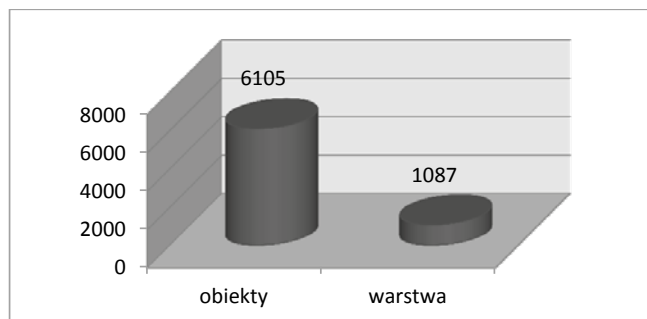
ANALIZA POLEPY ZE STANOWISKA NR 1 W ZAMIECHOWIE

W trakcie czteromiesięcznych badań wykopaliskowych na stanowisku numer 1 w Zamiechowie na obszarze o łącznej powierzchni 168,67 ara, zarejestrowano wielokulturowe osadnictwo, którego pozostałość stanowiło 691 obiektów nieruchomych. W około 1/6 obiektów odkryte zostały fragmenty ceramiki naczyniowej, zabytki krzemienne i kamienne, przedmioty z żelaza, zabytki gliniane, kości zwierzęce oraz polepa, która stanowi bazę źródłową niniejszego opracowania. Dosyć duża jej część pochodziła również z warstwy kulturowej (akumulacyjnej), odnotowanej na obrzeżach stanowiska.

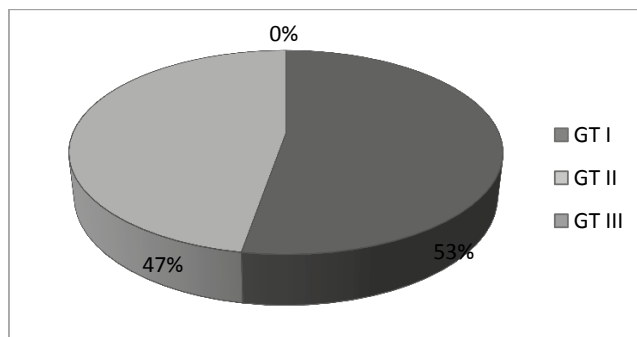
Z warstwy oraz wypełnisk obiektów pozyskano łącznie 7192 fragmenty polepy o wadze 208,673 kg. W 98 obiektach zarejestrowanych zostało 6105 grudek o wadze 196,241 kg, natomiast 1087 bryłek o wadze 12,432 kg pochodziło z warstwy kulturowej (ryc. 1, 2). Przy analizie tak licznego, a ponadto wielokulturowego zbioru konieczne było ustanowienie głównych kryteriów, na podstawie których można byłoby przeprowadzić badania polepy w sposób metodyczny i jak najbardziej obiektywny. W pierwszej fazie opracowania materiału został podzielony według jednostek stratygraficznych (obiektów oraz warstw), a następnie według grup technologicznych. Przy klasyfikacji technologicznej uwzględnione zostały takie cechy jak: a) barwa polepy; b) rodzaj domieszki dodanej do surowej gliny, czyli materiał z jakiego została polepa wyrobio-

na; c) całkowita liczba fragmentów; d) całkowita waga grudek polepy. W ramach poszczególnych grup zwrócono uwagę na fragmenty z odciskami konstrukcyjnymi oraz opracowanymi powierzchniami. Polepa została także przeanalizowana ze względu na typy obiektów, w których ją odkryto. Biorąc pod uwagę wielokulturowość i długą chronologię osadnictwa na stanowisku, głównym celem analizy było porównanie, czy w poszczególnych horyzontach można zaobserwować jakieś wyraźne różnice w zastosowaniu polepy i czy badania statystyczne mogą takie różnicowanie potwierdzić.

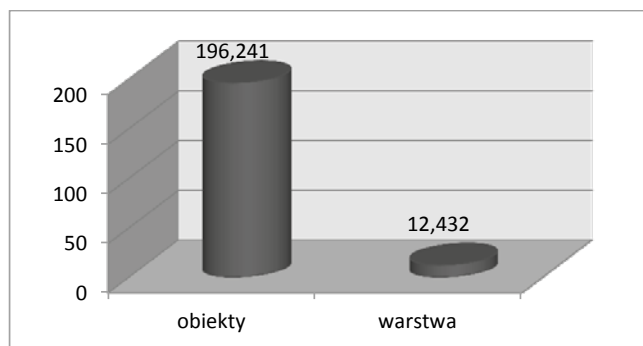
Większość pozyskanej polepy stanowiły niewielkie grudki, zaledwie kilku centymetrowe. Bryły o większych rozmiarach pochodziły głównie z budynków ziemnych, a 81 z nich nosiło ślady różnego rodzaju odcisków. Wśród zespołów, w których odnotowano polepę największy udział mają różnego rodzaju jamy (44%), następnie dołki postłupowe (35%), a dopiero później objekty o charakterze ziemiankowym (14%). Niewielki procent w tej grupie, bo zaledwie 4 i 2, stanowią odpowiednio paleniska oraz rowki. Analiza ilościowa ukazała, że najczęściej grudek polepy zarejestrowano w obiektach mieszkalnych (49%). Następne w kolejności są jamy (42%), potem dołki postłupowe (6%), paleniska (3%), a na samym końcu rowki (0,3%). Trochę inaczej jednak przedstawia się rozkład materiału, jeśli analizie poddana zostanie waga odkrytej polepy. W tym przypadku

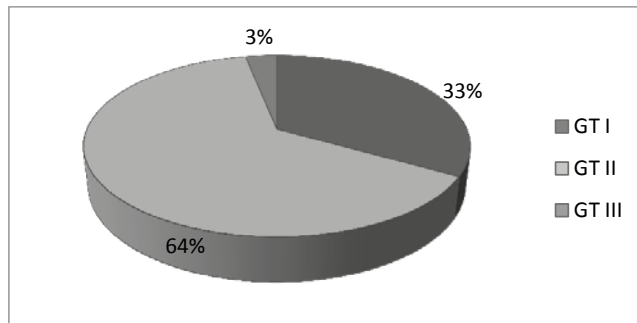
Ryc. 1. Udział ilościowy polepy na stanowisku nr 1 w Zamiechowie
Abb. 1. Quantitativer Anteil des Lehmbeurfs an der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów

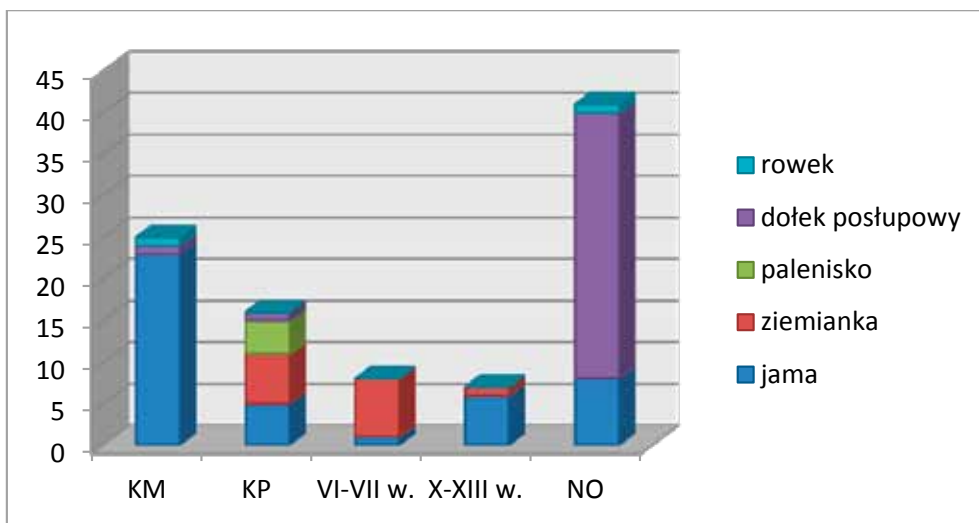
Ryc. 3. Zestawienie grup technologicznych w materiale zarejestrowanym w warstwie kulturowej
Abb. 3. Vergleich der technologischen Gruppen im Material aus der Kulturschicht

Ryc. 2. Udział wagowy polepy (kg) na stanowisku nr 1 w Zamiechowie
Abb. 2. Gewichtsanteil des Lehmbeurfs (kg) an der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów

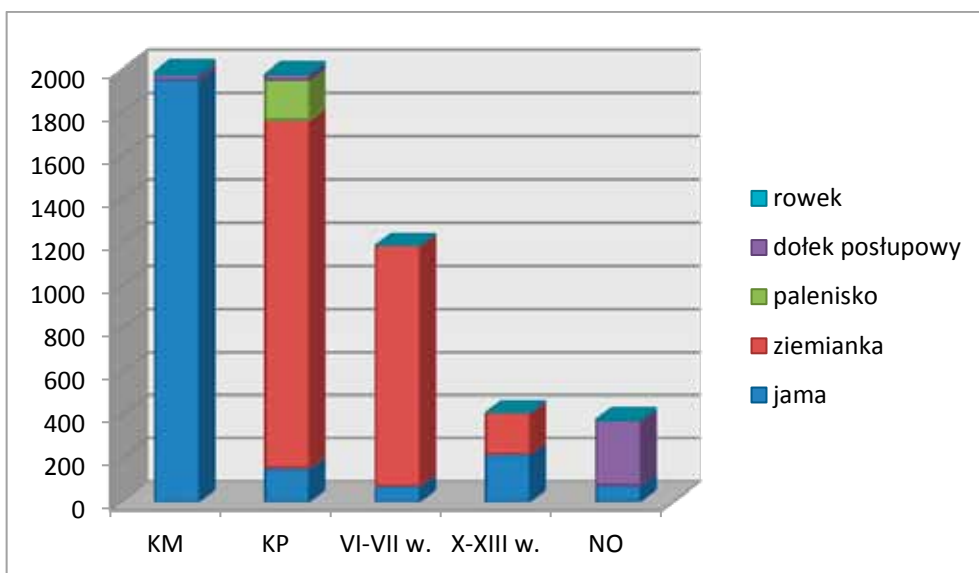

Ryc. 4. Zestawienie grup technologicznych w materiale zarejestrowanym w obiektach archeologicznych
Abb. 4. Vergleich der technologischen Gruppen im Material aus den archäologischen Befunden

Ryc. 5. Liczba poszczególnych kategorii obiektów osadowych z polepą w kolejnych horyzontach chronologicznych

Abb. 5. Zahl der einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit dem Lehmewurf in den nachfolgenden chronologischen Horizonten

Ryc. 6. Ilość grudek polepy w różnych kategoriach obiektów w poszczególnych horyzontach chronologicznych

Abb. 6. Zahl der Lehmewurfklumpen in verschiedenen Befundkategorien aus einzelnen chronologischen Horizonten

dominują jamy osadowe (51%), a drugą pozycję zajmują budynki ziemne (45%), w których odnotowano polepę w formie brył dużych rozmiarów. Średnio waga jednej grudki wynosi odpowiednio 39 g dla jam i 29 g dla ziemianek. W odróżnieniu od nich materiał z dołków postępuowych jest dużo bardziej rozdrobniony, tam średnio jedna grudka waży zaledwie 12 g.

ANALIZA TECHNOLOGICZNA POLEPY Z CAŁEGO STANOWISKA

Zastosowany w niniejszym opracowaniu podział technologiczny przeprowadzono głównie na podstawie schema-

tu zaproponowanego przez A. Koşkę (A. Koško 1988, 68–90; A. Koško, M. Szmyt 2007, 173–179). Wydzielono trzy główne grupy technologiczne: GT I – przeważa domieszka mineralna w postaci drobnego lub średniego piasku, będącego prawdopodobnie naturalnym dodatkiem w złożach glin; GT II – domieszce mineralnej towarzyszy domieszka organiczna, pozostawiająca ślady w postaci niewielkich otworków po wypalonych źdźbłach; GT III – wyraźnie dominuje domieszka organiczna. W obrębie wszystkich głównych grup, ze względu na barwę surowca, zostały wydzielone odmiany. Zaobserwowano cztery główne kolory: A – jasnożółty lub żółty; B – jasnopomarańczowy, pomarańczowy; C – ceglasty; D – niejednolity, od szaro-żółtego po czarno-pomarańczowy.

Z analizy materiałów pochodzących z całego stanowiska wynika, że najliczniejszą grupę technologiczną tworzą bryłki polepy schudzone domieszką mineralno-organiczną (61%). Prawie o połowę mniej odnotowano fragmentów polepy z domieszką mineralną w postaci piasku (31%). Jedynie 3% wszystkich zarejestrowanych grudek stanowią materiały grupy GT III, schudzone tylko domieszką organiczną. Natomiast porównanie materiałów odkrytych w warstwie akumulacyjnej i w obiektach wskazuje, że tendencja zaobserwowana dla całego stanowiska powtarza się w przypadku polepy zarejestrowanej w obiektach (ryc. 4). Natomiast zupełnie inaczej rozkłada się udział procentowy grup technologicznych w warstwie, gdzie polepa z domieszką mineralną minimalnie przeważa nad domieszką mineralno-organiczną (ryc. 3).

Analiza barwy bryłek polepy wykazała, że zdecydowanie przeważa polepa o barwie pomarańczowej – B, która dominuje we wszystkich grupach technologicznych. Drugą odmianę pod względem frekwencji stanowią bryłki o niejednorodnym kolorze – D oraz w barwie żółtej – A. Najmniej odnotowano fragmentów polepy w kolorze ceglonym – C. Podobny rozkład dominacji barw można zaobserwować zarówno w materiałach z warstwy, jak i w obiektach. Jedynie nieznacznie, w przypadku polepy z warstwy, zwiększył się udział bryłek koloru jasnożółtego i żółtego, głównie w grupie technologicznej z domieszką mineralną. W tym zespole zarejestrowano także więcej fragmentów niejednorodnych wśród polepy z domieszką mieszaną.

ANALIZA POLEPY W POSZCZEGÓLNYCH HORYZONTACH OSADNICZYCH

Badania polepy pod kątem datowania zespołów, w których została odkryta pokazały, że najliczniejszą grupę z tą kategorią zabytków stanowią obiekty o nieokreślonej chronologii (ryc. 5). Natomiast uwzględniając poszczególne horyzonty osadnicze na stanowisku nr 1 w Zamiechowie zauważamy, że najwięcej obiektów z polepą odnotowano w kulturze mierzanowickiej (26%), potem w kulturze przeworskiej (17%) i w prawie takiej samej liczbie w okresie wczesnosłowiańskim oraz w X–XIII w. (8% i 7%). Pod względem frekwencji bryłek na pierwszym miejscu są zespoły związane z kulturą mierzanowicką – 1991 fragmentów, a zaraz za nimi z kulturą przeworską – 1981 fragmentów. Wyraźnie mniejszy udział odnotowano w obiektach z okresu średniowiecza (ryc. 6). Analiza ta ukazuje, że w przypadku materiałów ze stanowiska nr 1 w Zamiechowie ilość polepy mniej więcej proporcjonalnie odpowiada liczbie obiektów w poszczególnych horyzontach chronologicznych. Identyczny rozkład, jak w przypadku porównań ilościowych, możemy zaobserwować analizując wagę polepy w poszczególnych horyzontach osadniczych (ryc. 7).

Część fragmentów polepy odkrytych na stanowisku w Zamiechowie nosi ślady modelowania kształtu, w postaci wygładzania i wypłaszczenia powierzchni oraz odcisków różnego rodzaju elementów drewnianych (tabl. I–III). Jest to tzw. polepa „konstrukcyjna”, będąca pozostałością ścian i dachów budynków. Najwięcej bryłek z odciskami drewna zarejestrowano w obiektach kultury przeworskiej, łącznie 78%. Pozostałych 22% rozkładało się między obiekty datowane na X–XIII w. oraz kultury mierzanowickiej.

Materiały ceramiczne o cechach typowych dla kultury mierzanowickiej na stanowisku nr 1 w Zamiechowie odkryte zostały w 41 obiektach, natomiast polepę zarejestrowano w 25 z nich, w ilości 1991 fragmentów o łącznej wadze 82,686 kg. Średnio jedna bryłka polepy w tym horyzoncie waży 42 g. Pod względem technologicznym największą grupę w zespole kultury mierzanowickiej tworzy polepa należąca do GT II z domieszką mineralno-organiczną (78%), kolejną zaś GT I z domieszką mineralną, stanowiąc 22% całego zbioru. GT III w tym horyzoncie chronologicznym nie została zarejestrowana. Tak jak na całym stanowisku, dominują tutaj bryłki o barwie pomarańczowej. Nieznaczny udział mają fragmenty żółte i ceglaste. W niewielkiej ilości odnotowane zostały także okazy niejednolite (ryc. 8).

Analizując występowanie polepy w poszczególnych kulturach pod kątem rodzaju obiektu, należy zaznaczyć, że w obrębie osad zamieszkiwanych przez ludność kultury mierzanowickiej najczęściej odkrywano są jamy tworzące wyraźne zgrupowania (S. Kadrow 1995, s. 50–52; 2001, s. 71). Stanowią one nie tylko dominujący typ obiektów w tym horyzoncie chronologicznym (ryc. 5), ale także w ogóle najczęściej występujący rodzaj obiektów odnotowany na omawianym stanowisku. W związku z tym zrozumiałe jest, że z wszystkich 23 tego typu zespołów pochodzi nie tylko najliczniejszy, ale i największy pod względem ciężaru zespół bryłek polepy. W pozostałych obiektach o tej samej chronologii (1 rowek i 1 dołek postłupowy) ilość polepy jest minimalna (ryc. 6 i 7).

Jamy osadowe kultury mierzanowickiej, ze względu na ich kształty odczytywane na cięciach profilowych (przekroje), podzielone zostały na cztery podstawowe typy: a) walcowate; b) trapezowate; c) nieckowate; d) nieregularne. Na stanowisku nr 1 w Zamiechowie liczba poszczególnych typów jam rozkłada się następująco: przeważają jamy walcowate (12 obiektów), dalsze w kolejności są formy trapezowate (5 obiektów), potem nieckowate i nieregularne (po 3 obiekty). Można by zatem oczekiwać, że ilość polepy w różnych rodzajach jam będzie odpowiadać frekwencji danego typu obiektu, ale w tym przypadku tak nie jest. Mimo, iż jamy walcowate ponad dwukrotnie przeważają nad pozostałymi kategoriami obiektów tego typu, to zarówno ich ilościowy (496 fragmentów), jak i wagowy udział (8,273 kg) znacznie odbiega od oczekiwanych najwyższych wartości. Przeciwnie, to jamy nieckowate dominują, zarówno pod względem frekwencji bryłek (1171 fragmentów), jak i ciężaru (59,341 kg), choć reprezentowane są jedynie przez trzy zespoły (12% wszystkich jam kultury mierzanowickiej). Co warto zauważyć, mają one raczej standardowe rozmiary (od 1,50 x 1,32 m do 3,00 x 2,30 m), ale jednocześnie należą do najpłytszych jam kultury mierzanowickiej na stanowisku (średnia głębokość 0,52 m). Analiza technologiczna pokazała, że w tych obiektach aż 97% stanowi polepa typu GT II z domieszką mineralno-organiczną, głównie barwy pomarańczowej i ceglastej (ryc. 8). Odkryta została przede wszystkim w górnych partiach jam nieckowatych. W jednym z tych obiektów odnotowano również fragmenty z odciskami elementów konstrukcyjnych, w postaci prętów drewnianych o średnicy od 1,4 cm do 3,5 cm oraz grubszych bierwion około 10 cm (tabl. II, 1–4; III, 6). Wszystkie te bryłki, należące do grupy

Tabela 1

Frekwencja polepy w różnych kategoriach obiektów w poszczególnych fazach osadniczych na stanowisku nr 1 w Zamiechowie

Tabelle 1

Frequenz des Lehmewurfs in unterschiedlichen Kategorien der Befunde in einzelnen Siedlungsphasen an der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów

Obiekty	KM	KP	VI–VII w.	X–XIII w.	NO	razem
jama	1954	156	72	222	74	2478
ziemianka	0	1614	1113	190	0	2917
palenisko	0	184	0	0	0	184
dołek postłupowy	25	27	0	0	302	354
rowek	12	0	0	0	3	15
Razem:	1991	1981	1185	412	379	5948

Tabela 2

Waga polepy (kg) w różnych kategoriach obiektów w poszczególnych fazach osadniczych na stanowisku nr 1 w Zamiechowie

Tabelle 2

Gewicht des Lehmewurfs (kg) in unterschiedlichen Kategorien der Befunde in einzelnen Siedlungsphasen an der Fundstelle Nr. 1 Zamiechów

Obiekty	KM	KP	VI–VII w.	X–XIII w.	NO	razem
jama	82,425	5,576	0,693	8,466	0,826	97,986
ziemianka	0	65,659	18,728	3,117	0	87,504
palenisko	0	2,77	0	0	0	2,770
dołek postłupowy	0,058	0,058	0	0	4,38	4,496
rowek	0,203	0	0	0	0,003	0,206
Razem (kg)	82,686	74,063	19,421	11,583	5,209	192,962

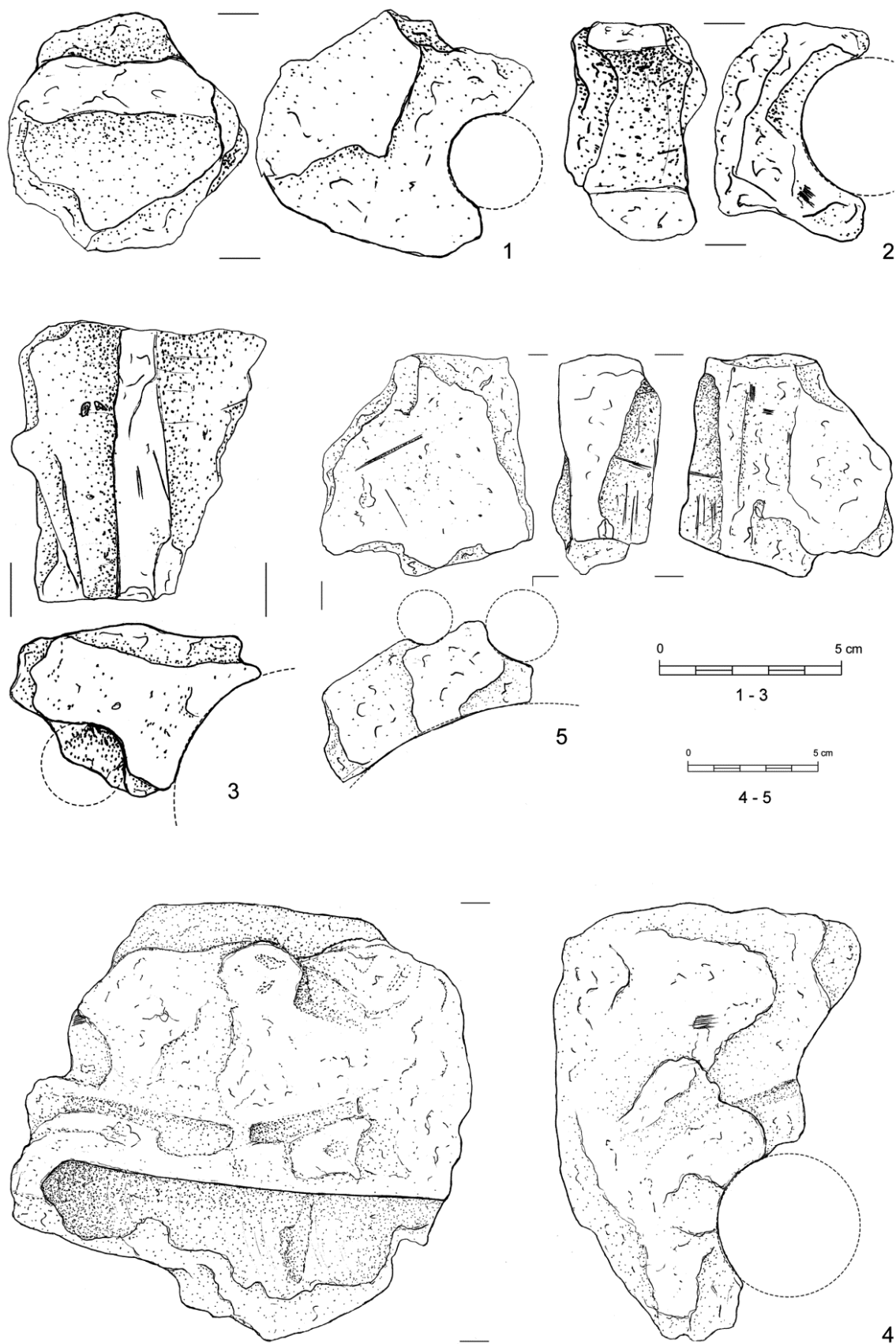
technologicznej GTII o barwie od pomarańczowej, przez ceglastą po niejednorodną czarnopomarańczową, zarejestrowano w stropie jamy.

Drugie w kolejności, jeśli chodzi o frekwencję polepy, są jamy walcowate, których bryłki stanowią 25% zbioru pochodzącego z jam (496 fragmentów; 8,273 kg). Jednakże pod względem wagowym zajmują one dopiero trzecią pozycję po jamach trapezowatych (162 fragmenty; 10,004 kg). Co ciekawe, w obiektach tego typu i tylko w nich, odnotowano na grudkach polepy zabieg bielienia. W przypadku jam walcowatych najliczniejszą grupę technologiczną stanowiła polepa GT I z domieszką mineralną, barwy pomarańczowej i żółtej (75%). Zarówno ta grupa, jak i dużo mniej liczna GT II zalegały w różnych partiach wypełnień, częściej jednak w warstwie stropowej. Podobną sytuację możemy zauważyć u jam trapezowatych, gdzie jednakże dominowały bryłki zaliczane do grupy GT II o domieszce mineralno-organicznej (76%), rejestrowane w przewadze w stropach obiektów. U jam o nieregularnych przekrojach, z najmniejszą ilością polepy w kulturze mierzanowickiej (125 fragmentów; 4,831 kg), najwyższą

pozycję frekwencyjną zajmowała również grupa GT II (63%) o barwie pomarańczowej i niejednorodnej. Rejestrowana była w obrębie całego wypełnienia.

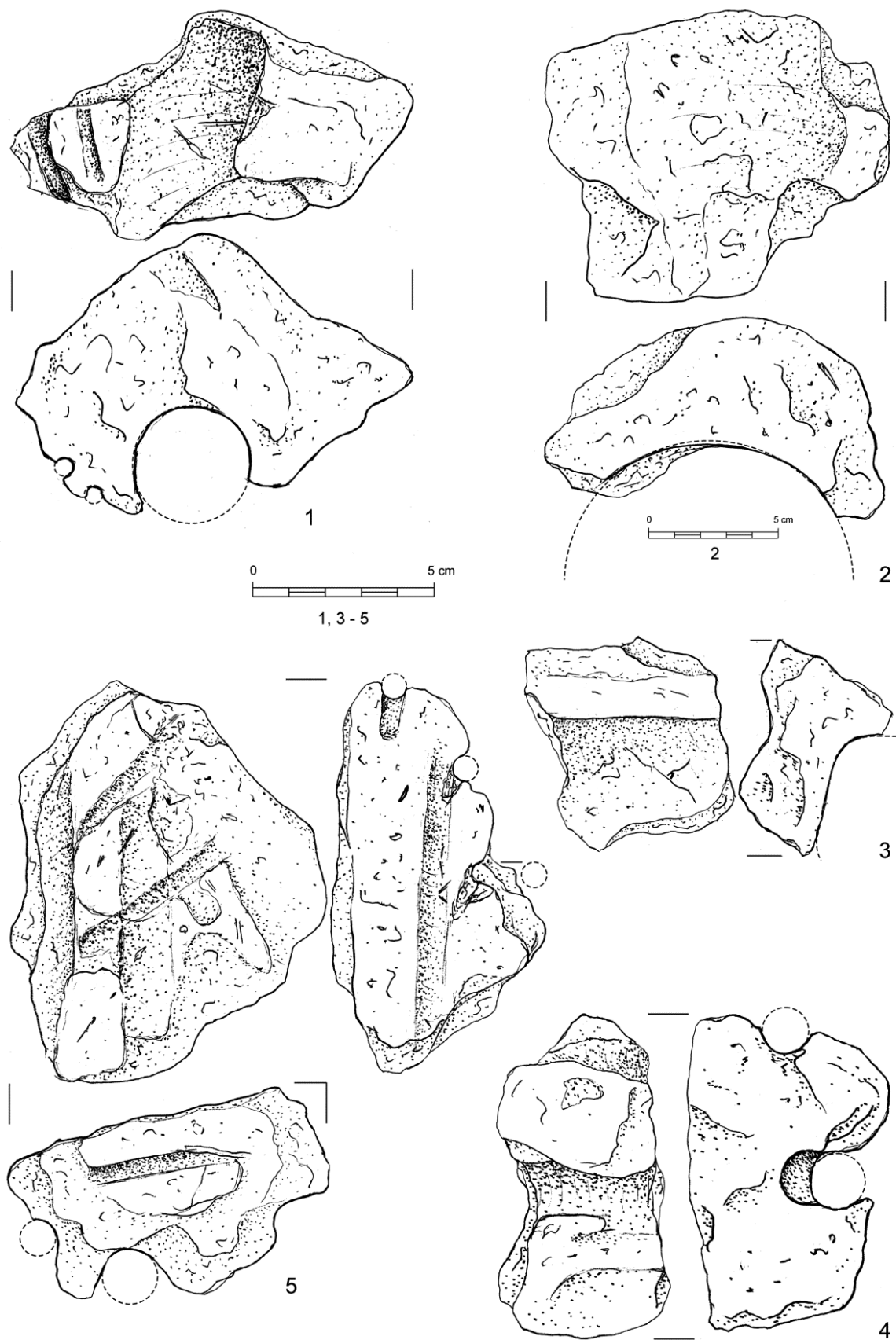
Okres rzymski – kultura przeworska

Najbardziej różnorodne spektrum prezentuje polepa zarejestrowana w zespołach datowanych na okres rzymski, związanych z osadnictwem ludności kultury przeworskiej (ryc. 9). Wśród 75 obiektów przypisanych do tego horyzontu, jedynie 16 z nich zawierało fragmenty polepy, ale za to w liczbie 1981 bryłek o łącznej wadze 74,063 kg. Średnio jedna bryłka polepy w tym horyzoncie waży 37 g. Analiza technologiczna pokazała, że oprócz dominującej polepy grupy GT II (84%), w odróżnieniu od innych horyzontów chronologicznych, w tym wypadku zarejestrowana została również polepa ze znaczną domieszką organiczną GT III (10%). Dużo rzadziej natomiast w obiektach z okresu rzymskiego występowała polepa GT I z dominacją piasku lub żwiru. Prawie wyłącznie odnotowano bryłki o barwie pomarańczowej, wyjątkowo tylko niejednolite lub żółte.

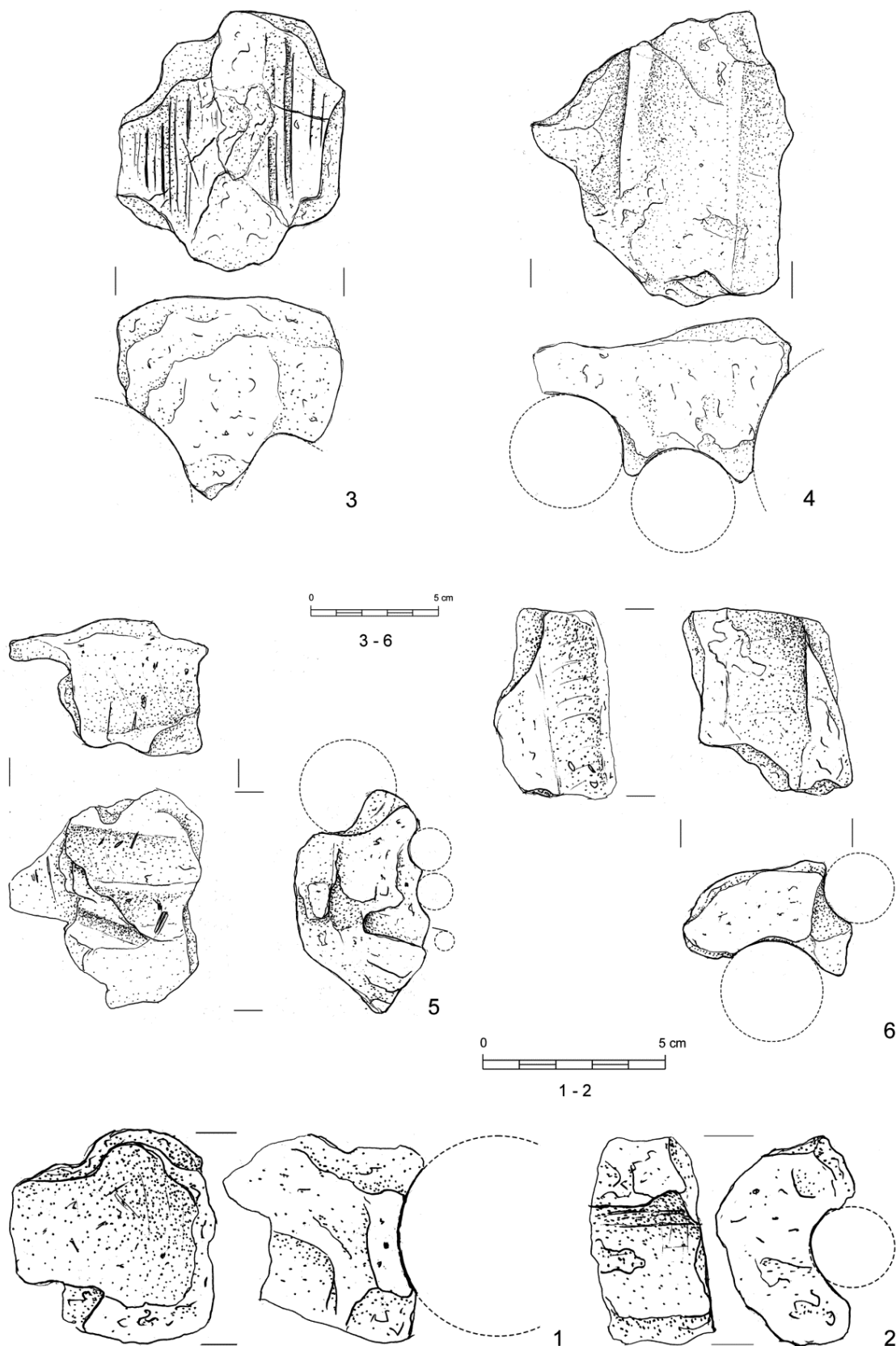
Tabl. I. Zamiechów, stan. 1, gm. Chłopice, woj. podkarpackie. Polepa z odciskami konstrukcyjnymi: 1-4 – ob. 7 (ziemianka - kultura przeworska); 5 – ob. 74 (jama - X-XIII w.). Rys. A. Sznajdrowska

Taf. I. Zamiechów, Fst. 1, Gde. Chłopice, Woiwodschaft Karpatenvorland. Lehmewurf mit Konstruktionsabdrücken: 1-4 – Befund 7 (Erzhütte - Przeworsk-Kultur); 5 – Befund 74 (Grube - X-XIII w.). Zeichn. A. Sznajdrowska

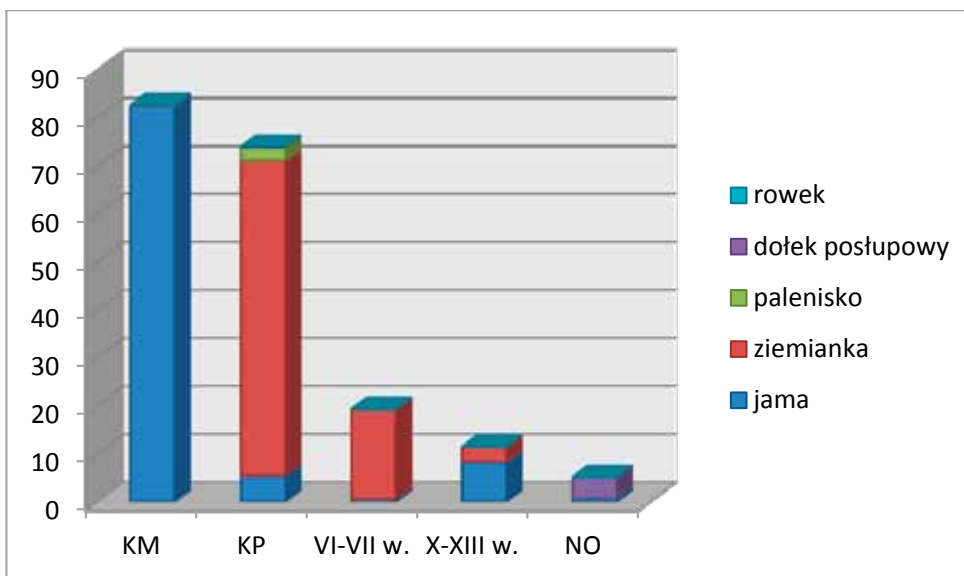
Tabl. II. Zamiechów, stan. 1, gm. Chłopice, woj. podkarpackie. Polepa z odciskami konstrukcyjnymi: 1-4 – ob. 148 (jama nieckowata – kultura mierzanowicka); 5 – ob. 65 (jama – X-XIII w.). Rys. A. Sznajdrowska

Taf. II. Zamiechów, Fst. 1, Gde. Chłopice, Woiwodschaft Karpatenvorland. Lehmewurf mit Konstruktionsabdrücken: 1-4 – Befund 148 (muldenförmige Grube – Mierzanowice-Kultur); 5 – Befund 65 (Grube –10.-13. Jh.). Zeichn. A. Sznajdrowska

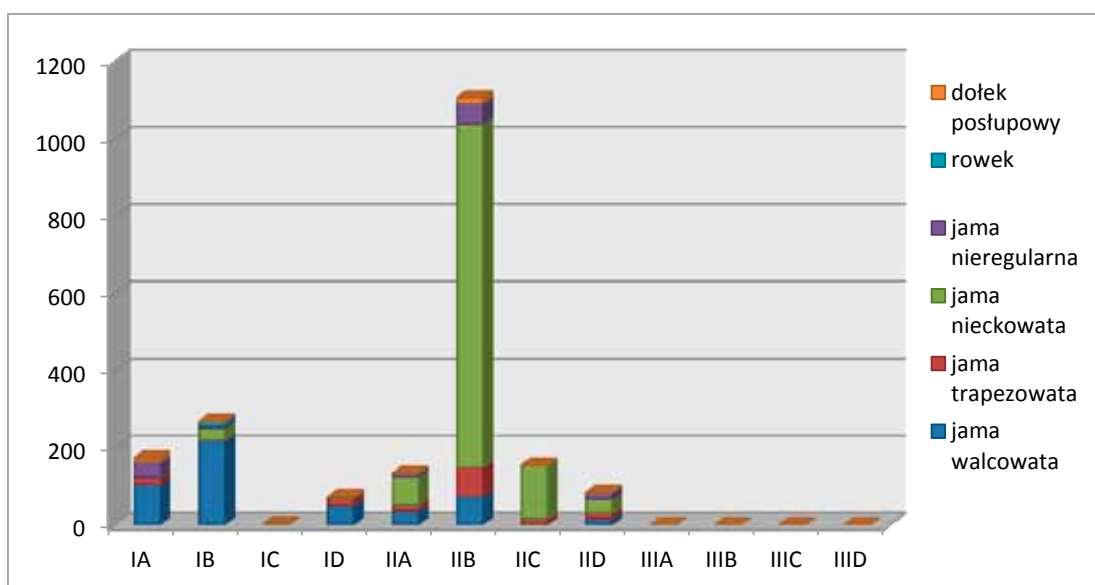
Tabl. III. Zamiechów, stan. 1, gm. Chłopice, woj. podkarpackie. Polepa z odciskami konstrukcyjnymi: 1-3 – ob. 302 (ziemianka – kultura przeworska); 4 – ob. 464 (ziemianka – kultura przeworska); 5 – ob. 521 (dołek postłupowy – chronologia nieokreślona); 6 – ob. 543 (jama nieregularna – kultura mierzanowicka). *Rys. A. Sznajdrowska*

Taf. III. Zamiechów, Fst. 1, Gde. Chłopice, Woiwodschaft Karpatenvorland. Lehmewurf mit Konstruktionsabdrücken: 1-3 – Befund 302 (Erdhütte – Przeworsk Kultur); 4 – Befund 464 (Erdhütte – Przeworsk Kultur); 5 – Befund 521 (Pfostenloch – unbestimmte Chronologie); 6 – Befund 543 (unregelmäßige Grube – Mierzanowice Kultur). *Zeichn. A. Sznajdrowska*

Ryc. 7. Waga polepy (kg) w różnych kategoriach obiektów z poszczególnych horyzontów chronologicznych

Abb. 7. Gewicht des Lehmbeurfs (kg) in unterschiedlichen Befundkategorien in einzelnen chronologischen Horizonten

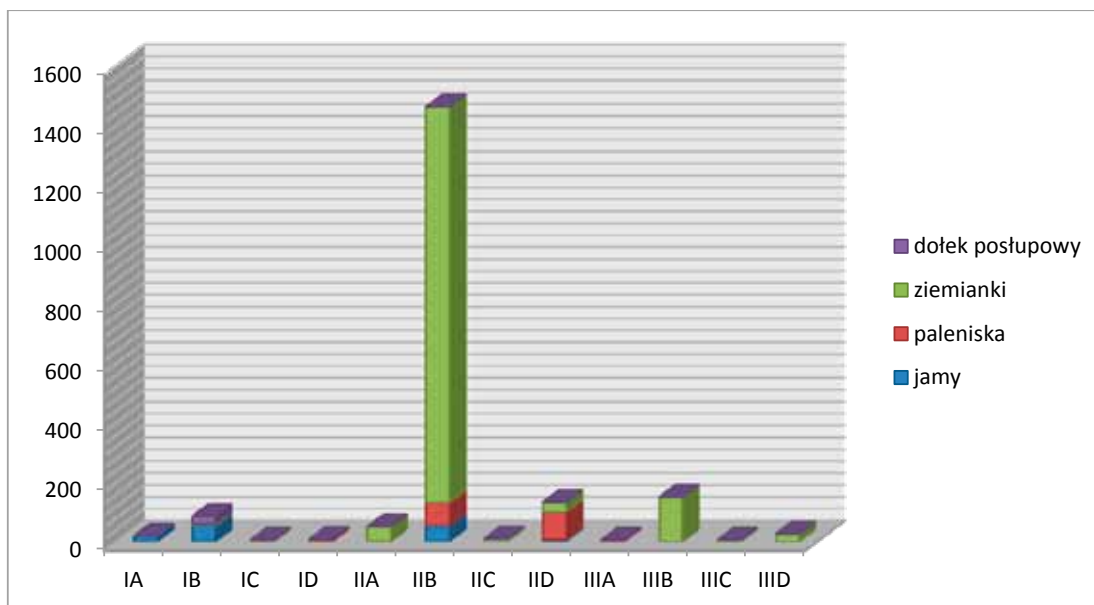

Ryc. 8. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych z materiałami kultury mierzanowickiej

Abb. 8. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit Materialien der Mierzanowice-Kultur

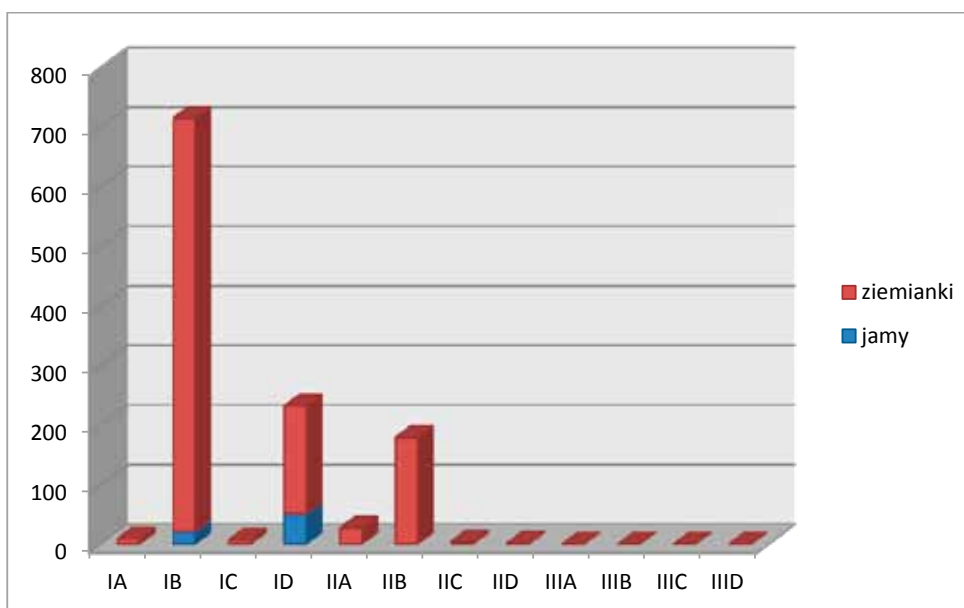
Fragmenty polepy zarejestrowano łącznie w 16 obiektach kultury przeworskiej, z czego sześć stanowiły budynki wzniesione ze śladami dołków postępuowych, będących pozostałością konstrukcji nadziemnej. Ich powierzchnia wahała się w przedziale od 6,6 do ponad 18 m², a miąższość między 36 a 88 cm. Pięć kolejnych zespołów z polepą, związanych z okresem rzymskim, tworzyły różnego rodzaju jamy. Do tego horyzontu chronologicznego należy zaliczyć także cztery obiekty określane jako czworokątne paleniska oraz jeden dołek postępuowy, również zawierające analizowany w niniejszym opracowaniu materiał zabytkowy.

Co jest zrozumiałe, w tym wypadku najliczniejsza i największa wagowo grupa fragmentów polepy znajdowała się w obiektach typu ziemiankowego. Odkryto w nich 1614 fragmentów o wadze 65,659 kg. Pod względem technologicznym, aż 88% wszystkich bryłek polepy z tych obiektów stanowi grupa GT II o domieszce mineralno-organicznej, w dużej przewadze (93%) barwy pomarańczowej. Jedynie w tym horyzoncie osadniczym, wysoką drugą pozycję pod względem frekwencji w budynkach wzniesionych tworzą fragmenty grupy GT III o domieszce organicznej (11%), także głównie barwy pomarańczowej. Jedynie 1% stanowią bryłki grupy GT I, prawie w takich samych

Ryc. 9. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych z materiałami kultury przeworskiej

Abb. 9. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit Materialien der Przeworsk-Kultur

Ryc. 10. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych z materiałami z VI–VII w.

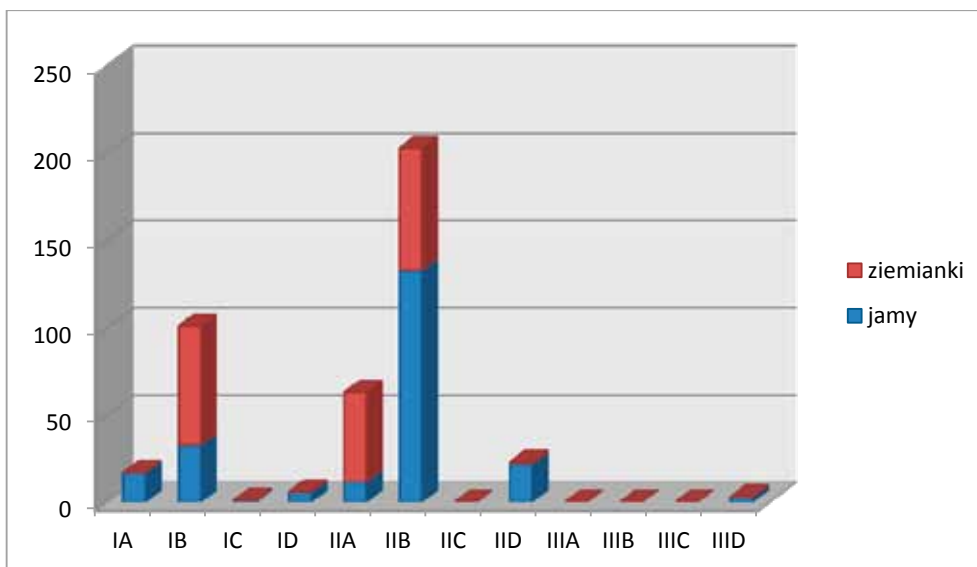
Abb. 10. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit Materialien aus dem 6.–7. Jh.

ilościach pomarańczowych i ceglanych (ryc. 9). Fragmenty polepy zarejestrowane w obiektach o charakterze ziemiankowym, poza jednym przypadkiem, zalegały w warstwie stropowej. Wyjątek stanowi najgłębsza i jednocześnie najmniejsza półziemianka nr 7, gdzie polepa wypełniała cały obiekt, ale najliczniejsze bryłki grup technologicznych GT II i GT III odkryto w górnej partii obiektu, a niewiele mniej tylko grupy GT II spoczywało w warstwie spągowej.

W obiektach kultury przeworskiej o charakterze ziemiankowym zarejestrowano najwięcej na całym stanowisku fragmen-

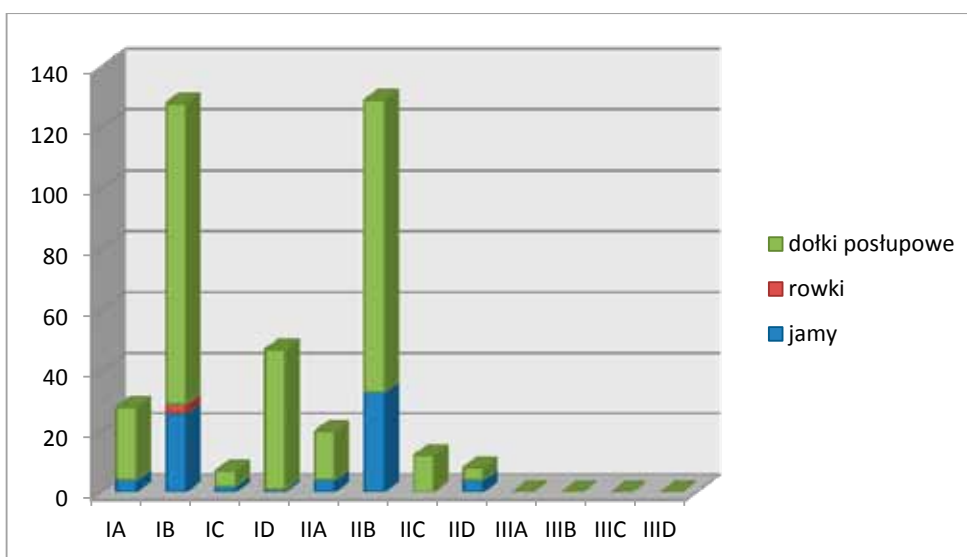
tów tzw. polepy konstrukcyjnej. W pięciu z nich, przede wszystkim w stropach wypełnisk, odkryto 46 fragmentów głównie typu GTII B z odciskami elementów drewnianych. Są to ślady prętów o średnicy od 2 do 4 cm oraz bierwion o grubości 6–8 cm (tabl. I, 1–4; III, 1–4). Tylko we wspomnianym powyżej obiekcie nr 7, ze śladami konstrukcyjnymi odkryto nie tylko dominującą polepę grupy GTII B, ale także bryłki grupy GTIII B, występujące dość równomiernie w całym wypełnisku.

W jamach o owalnym lub okrągłym zarysie, w większości przypadków nieckowatych, w jednym trapezowatych, odnoto-

Ryc. 11. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych z materiałami z X–XIII w.

Abb. 11. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit Materialien aus dem 10.–13. Jh.

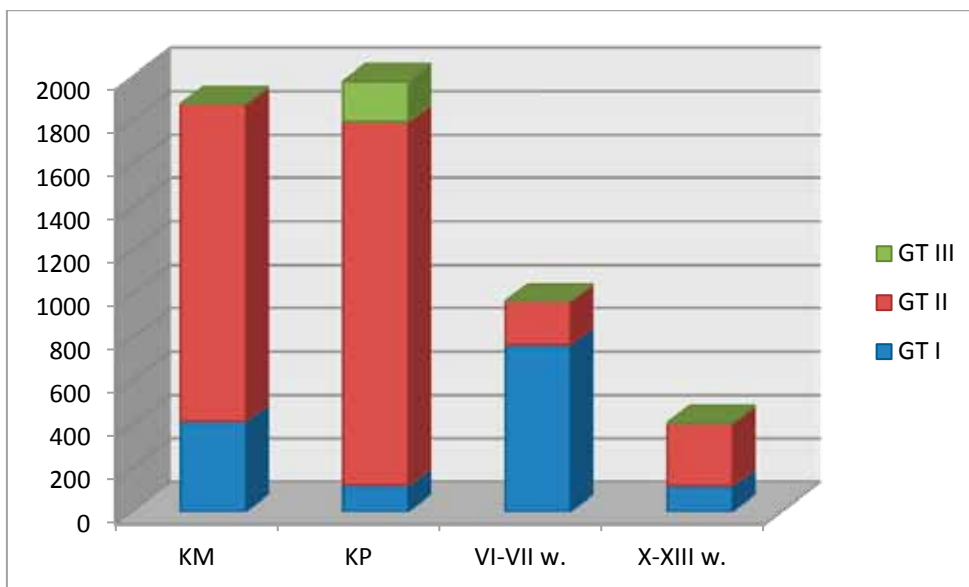
Ryc. 12. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych o niekreślonej chronologii

Abb. 12. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde mit unbestimmter Chronologie

wano jedynie 156 fragmentów (5,576 kg), z czego 55% stanowiły bryłki należące do grupy GT I barwy pomarańczowej oraz 45 % grupy GT II o identycznym kolorze. Co ciekawe, w tym przypadku grudki polepy przeważnie zalegały równomiernie w całym wypełniku tego typu obiektów. W tzw. paleniskach zarejestrowano 184 fragmenty (2,770 kg), w 93% należące do grupy GT II o barwie pomarańczowej i czarno-pomarańczowej. Odkrywano je w stropach omawianych obiektów. W dołku postupowym, zaliczanym do tej fazy osadniczej, ilość polepy była minimalna – 27 fragmentów o wadze 0,058 kg, prawie wyłącznie grupy technologicznej GT I, barwy pomarańczowej (ryc. 9).

Okres wczesnosłowiański (VI–VII w.)

W obiektach z okresu wczesnosłowiańskiego można zaobserwować zupełnie odmienną sytuację niż w przypadku innych horyzontów chronologicznych. Wczesnosłowiańską fazę osadniczą na stanowisku nr 1 w Zamiechowie reprezentuje 8 obiektów, z których pozyskano 1185 fragmentów polepy o łącznej wadze 19,421 kg. Średnio jedna bryłka w tym horyzoncie waży 16 g. Wyraźnie dominuje polepa o domieszce mineralnej GT I (73%), a grupa mineralno-organiczna GT II stanowi zaledwie 27% całego zbioru (ryc. 10). GT III w tym horyzoncie

Ryc. 13. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych horyzontach osadniczych na stanowisku nr 1 w Zamiechowie

Abb. 13. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmbeurfs in einzelnen Siedlungshorizonten an der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów

chronologicznym nie została zarejestrowana. Barwa bryłek, podobnie jak na całym stanowisku, odpowiada odmianie B, z trochę większym udziałem także fragmentów niejednorodnych.

Znaleziska polepy odnotowano w 7 obiektach ziemnych o rzucie czworokąta - półziemiankach. Domostwa tego typu uznawane są za jeden z podstawowych elementów kultury wczesnosłowiańskiej, charakteryzujący się między innymi płaskim dnem, mniej lub bardziej pionowymi ścianami bocznymi oraz pozostałościami urządzeń grzewczych, pieców glinianych lub otwartych palenisk (M. Parczewski 1988, s. 55–56; S. Cygan 2006, s. 42–44). Wszystkie obiekty w Zamiechowie posiadały wymienione powyżej cechy. Dodatkowo także nosiły ślady konstrukcji drewnianych w postaci dołków postupowych. Ich powierzchnia wahała się w przedziale od około 10 do ponad 28 m², a miąższość między 45 a 84 cm. W wypełniskach półziemianek odkryto 1113 fragmentów polepy o wadze 18,728 kg. Analiza technologiczna bryłek z tych obiektów ukazała, że aż 75% całego zbioru stanowi polepa grupy GT I o domieszce mineralnej, głównie barwy pomarańczowej (77%), czasem także niejednorodnej czarnopomarańczowej (20%) – ryc. 10. W większości obiektów polepa zarejestrowana została poniżej połowy głębokości, gdzie przeważa grupa GT I. W stropach półziemianek częściej występowały fragmenty grupy technologicznej GT II.

W jedynej jamie, odnoszącej się do tej fazy osadniczej, zarejestrowano 72 fragmenty, ważące 0,693 kg. Są to tylko i wyłącznie bryłki o domieszce mineralnej, pomarańczowe i niejednolite, odkryte w środkowej partii wypełniska (ryc. 10).

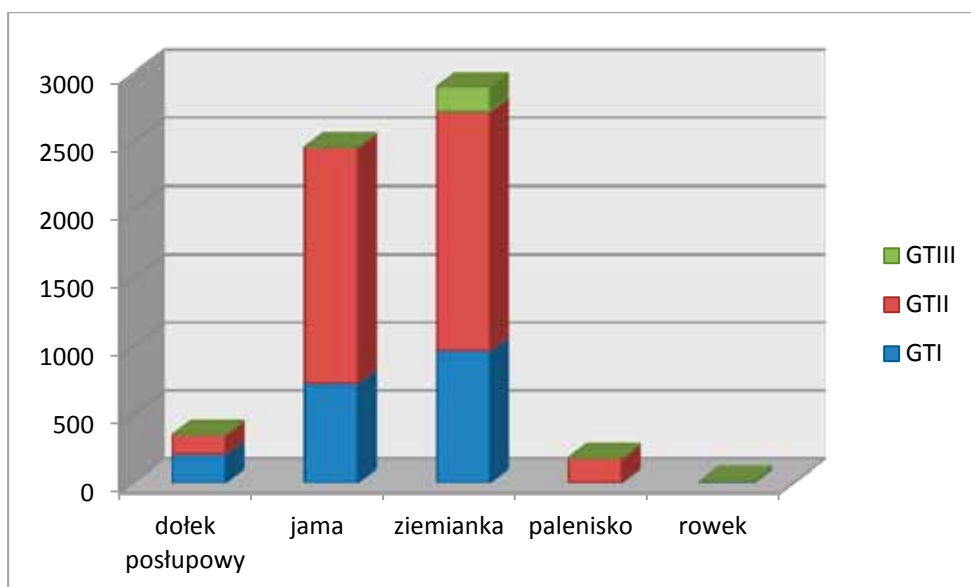
Osadnictwo średniowieczne (X–XIII w.)

W obiektach datowanych na X–XIII w. wyraźnie widać podobny rozkład frekwencyjny, jak w kulturze mierzanowickiej i przeworskiej. Do tej fazy osadniczej na stanowisku nr 1

w Zamiechowie przyporządkowano w sumie 9 obiektów, z czego polepa odnotowana została w siedmiu z nich. Zbiór liczył łącznie 412 fragmentów o wadze 11,583 kg. Średnio jedna bryłka w tym horyzoncie waży 28 g. Analiza technologiczna wykazała, że w tej fazie dominuje grupa GT II (71%), zaś polepa z domieszką mineralną GT I stanowi 28% całego zbioru (ryc. 11). W porównaniu z innymi horyzontami obserwujemy największy udział bryłek polepy o barwie żółtej.

W fazie średniowiecznej (X–XIII w.) bryłki polepy odkryte zostały przede wszystkim w jamach osadowych. Z 6 jam pochodziły 222 fragmenty o wadze 8,466 kg. Technologicznie najliczniejszą grupę stanowiła polepa GT II (74%), głównie o barwie pomarańczowej (80%). Następna w kolejności była polepa mineralna GT I, stanowiąca 25% wszystkich fragmentów, przeważnie barwy pomarańczowej, czasem także żółtej. Jedynie 1% całego zbioru tworzyły bryłki należące do grupy GT III o domieszce organicznej (ryc. 11). Wszystkie jamy z polepą w rzucie poziomym miały kształt przeważnie nieregularny lub też zbliżony do owalnego, czy prostokątnego oraz dość znaczne rozmiary. Ich miąższość średnio wynosiła ok. 80 cm. Posiadały profil workowaty, nieckowaty bądź też nieregularny. W dwóch głębszych jamach zarejestrowano także fragmenty z odciskami konstrukcyjnymi, w postaci prętów i słupków drewnianych o średnicach od 1,6 cm do około 10 cm (tabl. I, 5; II, 5). W większości obiektów polepa zalegała dość równomiernie w całym wypełnisku. W przypadku bryłek tzw. konstrukcyjnych, odnotowano je tylko w górnych partiach jam. Obecność w wypełnisku oprócz polepy także fragmentów ceramiki i różnego rodzaju kości zwierzęcych, może wskazywać, że odkryte jamy służyły jako miejsca składowania odpadków.

Jedyny obiekt o charakterze budynku ziemnego, w rzucie poziomym miał kształt prostokąta o powierzchni 24,18 m². Przy ścianie zachodniej i północnej obiektu znajdowały się owalne wypusty, które najpewniej można interpretować jako

Ryc. 14. Zestawienie grup technologicznych polepy w poszczególnych kategoriach obiektów osadowych na stanowisku nr 1 w Zamiechowie

Abb. 14. Vergleich der technologischen Gruppen des Lehmewurfs in einzelnen Kategorien der Siedlungsbefunde an der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów

pozostałość dołków postępowych. Jego miąższość wynosiła ok. 130 cm w części środkowej – gdzie wystąpiło wyraźne zagłębienie, poza nim równe dno obiektu wystąpiło na głębokości 80 cm. Występowanie płytszej części w jego obrębie najpewniej można wiązać z istniejącym korytarzykiem – wejściem do chaty. Pozostałość urządzenia grzewczego odkryto w narożniku NE. Na podstawie wymiarów i ukształtowania możemy się domyślać, że w tym miejscu istniał piec gliniany. Z wypełnika tego obiektu pozyskano 190 fragmentów polepy o wadze 3,117 kg. Pod względem technologicznym znacznie przeważała grupa o domieszce mineralno-organicznej GT II, stanowiąca 64% wszystkich fragmentów, głównie barwy pomarańczowej oraz niejednorodnych szaro- i czarnopomarańczowych (ryc. 11). Polepa znajdowała się w całym wypełniku, ale największe ilości odnotowano w górnej partii obiektu, ku spągowi wartość ta się dość równomiernie zmniejszała. Także w tym obiekcie odnotowano fragmenty ze śladami konstrukcyjnymi.

Obiekty o nieokreślonej chronologii

Na stanowisku nr 1 w Zamiechowie odkryta została duża grupa obiektów, których określenie przynależności chronologicznej nie było możliwe. Jest to 528 obiektów, czyli 75,8% wszystkich zarejestrowanych źródeł nieruchomości. Z tego w 41 zespołach zarejestrowano fragmenty polepy w liczbie 379 i wadze 5,209 kg. Średnio jedna bryłka w tych obiektach waży zaledwie 14 g. W tych obiektach nieznacznie przeważa polepa z GT I, stanowiąca 55% zbioru. Zaraz za nią plasuje się grupa technologiczna GT II o domieszce mineralno-organicznej,

tworząca 45 % wszystkich bryłek odnotowanych w obiektach o nieokreślonej chronologii. Frekwencja barw w poszczególnych grupach jest identyczna, jak dla całego stanowiska. Znacznie dominują grudki barwy pomarańczowej (68%), następnymi w kolejności są fragmenty niejednolite (15%) oraz żółte (12%). Najmniej odnotowano bryłek ceglanych (5%).

Analiza obiektów z polepą o nieokreślonej chronologii wykazała, że najczęściej fragmentów – 302 (4,380 kg) zarejestrowano w 32 dołkach postępowych. O możliwym powiązaniu z poszczególnymi fazami osadniczymi może świadczyć lokalizacja danych obiektów. W przypadku dołków postępowych możemy zaobserwować dużą kumulację tego typu obiektów w zachodniej części stanowiska, gdzie towarzyszą zespołom kultury mierzanowickiej oraz przeworskiej. Niektóre z nich, te w układach sześciostupowych i czterostupowych, mogą być interpretowane jako pozostałości spichlerzy palowych (A. Michałowski 2011, s. 222–225). Inne, jako ślady konstrukcji budynków naziemnych, pełniących funkcje mieszkalne. Biorąc pod uwagę niewielkie rozmiary obiektów ziemiankowych łączonych z kulturą przeworską, niewątpliwie część dołków postępowych w tej partii stanowiska odpowiada budynkom naziemnym o konstrukcji słupowej, znanym z osad okresu rzymskiego (A. Michałowski 2011, s. 171–231).

Drugą najliczniejszą grupę obiektów o nieokreślonej chronologii, odkrytych na stanowisku nr 1 w Zamiechowie, są różnego rodzaju jamy. Osiem z nich zawierało 74 fragmenty polepy o wadze 0,826 kg. Dodatkowo 3 fragmenty ważące zaledwie 0,003 kg zarejestrowano w wypełniku rowka.

PORÓWNANIE WYSTĘPOWANIA POLEPY W OBIEKTACH Z WSZYSTKICH FAZ OSADNICZYCH NA STANOWISKU NR1 W ZAMIECHOWIE

Z zaprezentowanej powyżej analizy wyraźnie wynika, że najczęściej występującą grupą polepy są fragmenty z domieszką mineralno-organiczną (GT II), stanowiące 61% całego zbioru na stanowisku. Jednakże to spostrzeżenie dotyczy tylko trzech z czterech horyzontów osadniczych, wyróżnionych w Zamiechowie – w kulturze mierzanowickiej (78%), w przeworskiej (84%) i w materiałach datowanych na X–XIII w. (71%). W wymienionych fazach frekwencja grupy technologicznej GTII jest wyraźnie wyższa niż pozostałych grup i zawsze przekracza wartość 70 % (ryc. 13). We wszystkich trzech horyzontach dodatkowo także najczęściej rejestrowano odmianę GT IIB, czyli bryłki o barwie pomarańczowej. Ten rodzaj polepy jest ogólnie najczęściej spotykany w obiektach typu „ziemianki”, głównie w kulturze przeworskiej, ale także w X–XIII w. (ryc. 14).

Polepę o domieszce mineralno-organiczej powszechnie uważa się za materiał budowlany, tzw. „ścianowo-dachowy”. Najczęściej stosowano ją do uszczelnienia obiektów mieszkalnych i gospodarczych w celu zwiększenia ciepłoty wewnątrz budynków oraz zmniejszenia niebezpieczeństwa pożaru (K. Mozyński 1967, s. 506, 514; I. Tłoczek 1980, s. 16; W. Bogusz 1996, s. 83; A. Michałowski 2011, s. 22–23). Gлина zmieszana ze słomą, plewami, a czasem i żwirem wypełniała szpary powstałe między konstrukcjami drewnianymi oraz plecionką tworzącą ściany. Domieszki organiczne dodawane do gliny miały zapobiegać przemarzaniu jej w czasie zimy, redukując zjawisko pęknięcia (J. Pyrgała 1972a, s. 232–233; I. Jadczykowa 1983, s. 232; A. Kośko 1988, s. 68). O takim przeznaczeniu polepy świadczą ślady konstrukcji drewnianych odcisnięte na większych fragmentach, odkrywane przeważnie w budynkach ziemnych. W podobny sposób możemy interpretować występowanie polepy typu GTII w dołkach posłupowych, chociaż należy pamiętać, że w tym przypadku na zastaną sytuację terenową na stanowisku, mogły mieć wpływ dużo silniejsze niż u samych ziemianek procesy transformacyjne.

Analiza polepy o domieszce mineralno-organiczej typu „konstrukcyjnego” ukazała, że mimo iż obiekty o charakterze ziemiankowym na stanowisku nr 1 w Zamiechowie zarejestrowano w trzech fazach osadniczych, to nie we wszystkich z nich występują ślady bierwion czy prętów drewnianych. Liczne fragmenty z odciskami zarejestrowane zostały w budynkach ziemnych, datowanych na okres rzymski oraz w jednym pochodzącym z X–XIII w. Natomiast w obiektach związanych z horyzontem wczesnosłowiańskim, o takim samym charakterze i w takiej samej liczbie jak w kulturze przeworskiej, w ogóle nie odkryto śladów konstrukcji. Może to wskazywać na odmienny sposób wypełniania ścian budynków niż w przypadku obiektów z okresu rzymskiego, czy datowanych na X–XIII w. W półziemiankach wczesnosłowiańskich w Zamiechowie są ślady po słupach, co sugerowałoby zastosowanie konstrukcji sumikowo-łatkowej, przy której konieczne byłoby uszczelnienie ściany gliną (porównaj S. Cygan 2006, s. 39–40). Jednakże badania domostw wczesnosłowiańskich wykazały, że ściany takich obiektów mogły być także zbudowane przy użyciu techniki zrębowej. Jako jeden z dowodów popierających tę tezę badacze wskazują właśnie niewielką ilość polepy mineralno-organiczej w budynkach ziemnych z tego okresu (K. Mo-

zyński 1967, s. 511–512; Z. Kobyliński 1998, s. 58; I. Plenerová 2000; S. Cygan 2006, s. 40). Co ciekawe, w ich wypełniskach dominuje polepa o domieszce mineralnej typu GTI, prawdopodobnie związana z innymi elementami domów niż ściany czy dach, takimi jak podłoga i urządzenia grzewcze.

Budynki ziemne z polepą konstrukcyjną z okresu rzymskiego należą do obiektów o konstrukcji słupowej w różnych układach. Obiekt nr 7 – sześciostłupowy, reprezentuje typ budynku z dwoma sochami umieszczonymi pośrodku krótszych ścian podtrzymującymi belkę ślemieniową. Natomiast cztery słupy narożne prawdopodobnie mogły stanowić dodatkową podporę dla połaci dachu (A. Michałowski 2011, s. 118). Obiekt nr 158 nawiązuje konstrukcją do grupy 2.1.1.H, w której mamy do czynienia z centralnym słupem pojedynczej sochy usytuowanej blisko środka zarysu jamy oraz dodatkowymi słupami posadowionymi w narożnikach (A. Michałowski 2011, s. 126, tabela 19). Do ziemianek o dość regularnej konstrukcji słupowej zaliczyć należy również obiekt 272. Odkryto w niej ślady po siedmiu słupach, ale wydaje się, że należałoby ją przyporządkować do grupy budynków ośmiostłupowych o dachach ślemieniowo-sochowych. W konstrukcji tej obok czterech słupów narożnych i soch ustawionych pomiędzy nimi w ścianach szczytowych, pojawia się dodatkowa para słupów ulokowana w dłuższych ścianach (A. Michałowski 2011, s. 122). Natomiast w przypadku obiektu 302 prawdopodobnie należałoby brać pod uwagę połączenie jakiejś naziemnej konstrukcji słupowej, być może zadaszenia z częścią ziemną, której pozostałość stanowi zarejestrowana nieregularna jama. Dołki posłupowe, układające się w linię dzielącą obiekt wzdłuż prawie na dwie równe części, przypuszczalnie miały na celu podtrzymanie konstrukcji dachu. U ziemianki 464A nie zachował się cały zarys obiektu, więc trudno jest jednoznacznie określić jego faktyczną wielkość. Podobna sytuacja dotyczy układu słupów, ponieważ należy brać pod uwagę możliwość nałożenia się zarysu ziemianki na jakąś starszą konstrukcję słupową lub obecność jakiegoś rodzaju zadaszenia poza budynkiem. Średnice dołków posłupowych odkrytych przy obiektach ziemiankowych kultury przeworskiej mieściły się w przedziale od około 30 do 40 cm. Odcisków bierwion o tak dużych przekrojach na polepie nie odnotowano. Fragmenty ze śladami drewnianych konstrukcji odpowiadały cieńszemu elementom do 10 cm, a w przewodzie odnosiły się raczej do prętów o średnicy 3–5 cm. Takie znaleziska wskazują na zastosowanie raczej konstrukcji plecionkowej do budowy ścian, używanej głównie do wznoszenia ścian działowych w obrębie domów mieszkalnych oraz ścian zewnętrznych w budynkach gospodarczych (J. Pyrgała 1972a, s. 224–225). Konstrukcja kosznikowa (plecionkowa), także w przypadku ścian zewnętrznych budynków mieszkalnych, jest uznawana za jeden z podstawowych - wraz z sumikowo-łatkową, modeli wypełnienia ścian w budownictwie okresu rzymskiego (J. Pyrgała 1972a, s. 224–225; 1972b, s. 149–150; I. Jadczykowa 1983, s. 206–207; Z. Kobyliński 1988, s. 31; A. Michałowski 2011, s. 23, 221). Ściany z plecionki, zamiast ułożone z poziomych bierwion (sumików), mogły być stosowane w obiektach z gęsto rozmieszczonymi słupami, stanowiącymi szkielet budynku (I. Jadczykowa 1983,

s. 199–200). Jak zaprezentowano wcześniej wszystkie obiekty typu ziemiankowego z okresu rzymskiego na stanowisku w Zamiechowie mają konstrukcję wielosłupową.

Również w budynku wziemnym, prawdopodobnie o konstrukcji słupowej, datowanym na X–XIII w. odkryto jedynie odciski bierwion i prętów drewnianych o niewielkich średnicach. Może to wskazywać na zastosowanie podobnej techniki wypełniania ścian, jak w przypadku obiektów kultury przeworskiej.

Dużo mniej oczywiste, niż przy analizie obiektów typu ziemiankowego, są wnioski wypływające z badania polepy o domieszce mineralno-organicznej GTII w obiektach typu „jama”. Najczęściej odkrywano ją w zespołach kultury mierzanowickiej, przeważała także i w jamach z X–XIII w. Tylko w niewielkim stopniu można ją zaobserwować w tego typu obiektach kultury przeworskiej. Zaskakujące jest, że w horyzoncie średniowiecznym (X–XIII w.) więcej polepy, zarówno pod względem liczebności, jak i wagi, pochodzi nie z obiektu ziemiankowego (190 frag.; 3,117 kg), ale z sześciu jam (222 frag.; 8, 466 kg). Tylko jeden obiekt mieszkalny zachowany na stanowisku może teoretycznie świadczyć o długotrwałym jego użytkowaniu. Oczywiście zakładając, że na stanowisku nie został uchwycony jedynie fragment osady z tego horyzontu chronologicznego. Zatem większa liczba jam zawierających fragmenty polepy może wskazywać, że w X–XIII w. prawdopodobnie dochodziło do świadomego postępowania z materiałem odpadowym. Niepotrzebny już surowiec budowlany, jakim była polepa, uzyskany np. w czasie drobnych napraw, przebudowy, czy po zaniku obiektu, mógł być intencjonalnie usuwany ze strefy mieszkalnej (wymiatanie śmieci) do otwartych jam „odpadowych”.

Na stanowiskach kultury mierzanowickiej jamy są praktycznie jedynym śladem najmniejszych jednostek osadnictwa, czyli zagród (S. Kadrow 1995, s. 50). W ich skład pierwotnie wchodził obiekt mieszkalny oraz zespół urządzeń o charakterze konsumpcyjno-gospodarczym w bezpośrednim jego sąsiedztwie, takich jak np. piwniczki (S. Kadrow 1991, s. 74). Niestety informacje o budynkach mieszkalnych ludności kultury mierzanowickiej są bardzo skąpe (porównaj S. Kadrow 1995, s. 50). Natomiast więcej danych o pozostałych elementach zagród przyniosły badania różnego rodzaju jam. Za tzw. piwniczki uważa się obiekty o przekroju trapezowatym i walcowate z warstwowanymi wypełniskami (S. Kadrow 1991, s. 36). Z kolei jamom trapezowatym z jednolitymi wypełniskami przypisuje się funkcje jam odpadkowych (J. Kruk, S. Milisaukas 1981, s. 68–75; S. Kadrow 1991, s. 36). Natomiast obiekty nieckowate były prawdopodobnie związane z różnego rodzaju działalnością gospodarczą, jak np. eksploatacja gliny (S. Kadrow 1991, s. 36). Ze względu na charakter wypełniska wszystkie jamy trapezowate i walcowate z polepą, odkryte w Zamiechowie, uznać należy za piwniczki. Przy niezakłóconych procesach depozycyjnych w tego typu obiektach trapezowatych zabytki skoncentrowane są w przydennej części stożkowej i w niecce stropowej. Na terenie pozbawionym śladów wcześniejszego osadnictwa, tak jak w Zamiechowie, procesy rozpoczynające się po okresie funkcjonowania jamy powodowały szybkie tworzenie się stożka przydennej i zawierały tylko materiał zabytkowy związany z czasem użytkowania obiektu (S. Kadrow 1991, s. 31). W drugim etapie powstawania wypełniska zabytki przenikały do niecki stropowej i tam mogły znajdować się także materiały o młodszej chronologii

niż dany obiekt (S. Kadrow 1991, s. 31). W tej partii jam kultury mierzanowickiej dominuje właśnie polepa o domieszce mineralno-organicznej.

Fragmety grupy GTII z odciskami konstrukcyjnymi w obiektach kultury mierzanowickiej, prawdopodobnie mogą stanowić jakiś pośredni dowód, świadczący o obecności, niestety do dziś niezachowanych, nadziemnych budynków. Duża ilość polepy o domieszce mineralno-organicznej w jamach może być spowodowana bliskością chat o ścianach wylepionych gliną (porównaj B. Balcer 1989, s. 272; M. Kuna, A. Němcová 2012, 177). Na osadzie w Iwanowicach również w jamach kultury mierzanowickiej zarejestrowano podobne fragmenty pochodzące ze ścian (S. Kadrow 1991, s. 76–77, ryc. 51). Być może należałoby rozpatrzyć także inną możliwość, że obiekt nieckowaty z fragmentami polepy konstrukcyjnej stanowił część pierwotnie bardziej rozległej budowli nadziemnej. Jej ściany uległy zniszczeniu, a bryłki polepy zostały zdeponowane *in situ*, w wewnętrznej, zagłębionej partii obiektu. Taką ewentualność może jednak weryfikować fakt, że fragmenty z odciskami odkryte zostały w najpłytszych jamach nieckowatych, których funkcje nie są dokładnie znane. Raczej wiąże się je z działalnością gospodarczą, jak np. z pozyskiwaniem gliny. Wydaje się zatem, że bardziej prawdopodobna jest pierwsza interpretacja, tym bardziej, że większość polepy typu GTII odkryta została w stropie obiektów. Świadczy to, że materiał zabytkowy dostał się tam prawdopodobnie już po zakończeniu funkcjonowania jamy i po częściowym wypełnieniu materiałem zalegającym wokół niej. Oczywiście oddzielny problem przy interpretacji takich zjawisk stanowi zarówno sposób, jak i czas, w którym dochodziło do powstawania wypełnisk podobnych obiektów (porównaj M. Kruťová 2003, s. 103–105).

Polepa typu GT I, stanowiąca łącznie 31% całego zbioru, jest drugą pod względem liczebności grupą technologiczną zarejestrowaną na stanowisku, a jednocześnie jedyną odnotowaną we wszystkich czterech horyzontach osadniczych. Najczęściej reprezentowana jest w obiektach datowanych na okres wczesnosłowiański (ryc. 13). Największą różnicę w stosunku do innych epok stanowi fakt, że tylko w tym okresie jest ona wyraźnie dominującą grupą technologiczną (aż 73%). Większość fragmentów polepy typu GT I z horyzontu wczesnosłowiańskiego pochodzi z siedmiu obiektów typu półziemiankowego (1113 fragmentów; 18,728 kg).

Polepa sklasyfikowana jako GT I to tzw. polepa wstępna „podłogowa”, pozbawiona modelowania ręką i bardziej krucha (A. Koško 1988, s. 68–69). Część bryłek tej grupy pochodziło zapewne z różnego rodzaju urządzeń grzewczych i pieców, gdyż właśnie do tego rodzaju konstrukcji najlepiej nadawała się polepa z domieszką mineralną. (J. Pyrgała 1972b, s. 158). Analiza przeprowadzona na stanowisku w Zamiechowie wydaje się potwierdzać tę tezę. Najwięcej fragmentów GTI odnotowano w obiektach wczesnosłowiańskich, w których odkryte zostały ślady pieców glinianych i palenisk. Na ślady ognia wewnątrz tych obiektów może wskazywać również barwne spektrum pozyskanej z nich polepy. W odróżnieniu od innych faz osadniczych, w tym horyzoncie w większym stopniu występują fragmenty o niejednolitym szaro-pomarańczowym lub czarno-pomarańczowym kolorze (GTI D). Również nie można wykluczyć innego (wypływającego z nazwy tej grupy) wykorzystania polepy GTI w obiektach wczesnosłowiańskich. Z badań nad budownictwem w tej fazie osadniczej wynika, że

podłogę w czworokątnych ziemiankach stanowiło prawdopodobnie gliniane klepisko (porównaj S. Cygan 2006, s. 41).

Poza okresem wczesnosłowiańskim, na stanowisku nr 1 w Zamiechowie, grupa technologiczna GT I stanowi wprawdzie dość znaczną część zbioru, ale z różną intensywnością w poszczególnych fazach (ryc. 13). Jej frekwencja w kolejnych horyzontach chronologicznych, w porównaniu z innymi typami polepy, waha się od 6% w kulturze przeworskiej, przez 22% w kulturze mierzanowickiej, aż po 28% w X–XIII w. (ryc. 13). Pod tym względem odnotowujemy zadziwiająco niski udział fragmentów GTI w tzw. paleniskach, charakterystycznych dla osad kultury przeworskiej. Jednakże należy wziąć pod uwagę, że w tego typu obiektach czasami mamy do czynienia tylko z przepaloną warstwą lessowego podłoża po obwodzie, a nie z faktycznym oblepieniem ścian gliną.

W całym zespole na stanowisku nr 1 w Zamiechowie najslabiej reprezentowana jest polepa grupy GT III (tylko 3%), czyli z wyraźną domieszką organiczną. Ten typ polepy nie został zarejestrowany w kulturze mierzanowickiej i we wczesnosłowiańskim horyzoncie, a zaledwie w 1% spotykany jest w obiektach datowanych na X–XIII w. (ryc. 14). Najliczniej występuje w zespołach kultury przeworskiej (łącznie 10%). Biorąc pod uwagę całość osadnictwa na stanowisku w Zamiechowie, można stwierdzić, że występowanie tego typu polepy *de facto* jest związane jedynie z okresem rzymskim. W tej

fazie odkryty został w dwóch w obiektach typu „ziemianki”, w niewielkim stopniu także w tzw. „paleniskach”. Najliczniej odnotowano polepę GTIII w budynku ziemnym nr 7 o konstrukcji sześciopolewej i największej głębokości ze wszystkich ziemianek. Fragmenty z domieszką organiczną dość równomiernie rozłożone były w obrębie jego wypełniska. Można zatem zadać pytanie, czy występowanie tej polepy związane jest ze specyfiką budownictwa okresu rzymskiego, czy raczej z jej odrębną funkcją. Biorąc pod uwagę charakterystykę i niewielką ilość fragmentów typu GTIII nie można wykluczyć, że stanowiła ona pozostałość jakiegoś wewnętrznego wyposażenia obiektów mieszkalnych lub gospodarczych. W obiekcie nr 7 zarejestrowany został gliniany ciężarek tkacki (porównaj A. Reszczyńska 2014), a w obiektach kultury przeworskiej z takimi zabytkami zdarzają się wewnętrzne konstrukcje z polepy, prawdopodobnie stanowiące podstawę stabilizującą pionowe krosna. Taką sytuację zarejestrowano na stanowisku 22 w Łukawicy, pow. lubaczowski, gdzie w części zagłębionej budynku odkryto strukturę z polepy z pionowymi otworami, podłużnymi zagłębieniami oraz belką drewnianą, w którą był częściowo wlepiony ciężarek tkacki (M. Piotrowski *et al.* 2006, s. 103, ryc. 3). Konstrukcję z polepy towarzyszącą ciężarkom tkackim odkryto również na osadzie w Strzyżowie, pow. loco, gdzie jednakże zinterpretowano ją jako przypuszczalną pozostałość pieca lub prażelnicy (A. Lubelczyk 1993, s. 201).

PODSUMOWANIE

Na stanowiskach o charakterze osadowym, oprócz ceramiki, to właśnie polepa stanowi najczęściej występujący rodzaj znalezisk archeologicznych. Niestety w trakcie opracowań często znajduje się poza obszarem zainteresowania badawczego. Na przykładzie stanowiska nr 1 w Zamiechowie, gdzie każdy nawet najdrobniejszy fragment polepy został zebrany, starano się pokazać, że jest to materiał przynoszący wiele ciekawych

informacji do dalszych badań porównawczych. Bardziej szczegółowa analiza i wnikliwe obserwacje statystyczne zdają się ukazywać dość duży potencjał skrywany się w tej kategorii źródeł. Badania osad wielokulturowych pozwalają zaobserwować i śledzić zmiany w poszczególnych horyzontach chronologicznych, nie tylko pod względem technologicznym, ale także funkcyjnym.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Balcer B.
1989 Z badań nad budownictwem w kulturze pucharów lejkowatych. Podziemia osady na wzgórzu „Gawroniec” w Ćmielowie, woj. tarnobrzeskie, „APolski”, t. 34, z. 2, s. 265–367.
- Bogusz W.
1996 *Projektowanie architektoniczne i budownictwo regionalne*, Warszawa.
- Cygan S.
2006 *Wczesnosłowiańskie półziemianki kwadratowe na terenie Polski, Czech, Słowacji, wschodnich Niemiec i dolnej Austrii*, Rzeszów.
- Czopek S.
2011 Wyniki badań „autostradowych” (A4) w zakresie młodszych okresów prehistorycznych, [w:] Czopek S. (red.), *Autostrada w przeszłość. Katalog wystawy*, Rzeszów, s. 79–96.
- Fryczowa M.
1961 *Tradycyjne budownictwo ludowe Kujaw*, Toruń.
- Jadczykowska I.
1983 Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski, „PMMAiE”, t. 28 (1981), s. 109–247.
- Kadrow S.
1991 *Iwanowice, stanowisko Babia Góra, Cz. I. Rozwój przestrzennej osady z wczesnego okresu epoki brązu*, Kraków.
1995 *Gospodarka i społeczeństwo. Wczesny okres epoki brązu w Małopolsce*, Kraków.
2001 *U progu nowej epoki. Gospodarka i społeczeństwo. Wczesny okres epoki brązu w Europie Środkowej*, Kraków.
- Kobyliński Z.
1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław.
- Kośko A.
1988 *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1*, Inowrocław.

- Koško A., Szmyt M.
2007 *Glina jako materiał budowlany*, [w:] *Opatowice. Wzgórze Prokopiaka, t. II*, Poznań, 173–180.
- Kruřová M.
2003 Transformační procesy a problém intruzí v archeologii, [w:] Šmejda L., Vařeka P. (red.), *Sedmdesát neustupných let*, Plzeň, s. 99–120.
- Kruk J., Milisauskas S.
1981 Wyżynne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. kieleckie, „APolski”, t. 26, s. 65–109.
- Kuna M., Němcová A.
2012 *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*, Praha.
- Lubelczyk A.
1993 Sprawozdanie z sondażowych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w roku 1992 na stanowisku nr 2 w Jazowej i nr 15 w Strzyżowie, woj. Rzeszów, „MSROA za lata 1991–1992”, s. 197–204.
- Michałowski A.
2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*, Poznań.
- Moszyński K.
1967 *Kultura ludowa Słowian*, t. I: Kultura materialna, Warszawa.
- Parczewski M.
1988 *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Kraków.
- Pleinerová I.
2000 *Die altschlawischen Dörfer von Březno bei Louny*, Praha – Louny.
- Piotrowski M., Dąbrowski G., Ficner H., Grabiec P.
2006 Czy w Łukawicy znaleziono relikty warsztatu tkackiego z okresu rzymskiego?, „RPrzemyski”, t. 42, z. 2, s. 101–112.
- Pyrgała J.
1972a Budownictwo okresu lateńsko-rzymskiego i starszych faz wczesnego średniowiecza na Mazowszu Płockim, „Kwartalnik HKM”, t. 20, nr 2, s. 219–241.
- 1972b *Mikroregion osadniczy między Wisłą a dolną Wkrą w okresie rzymskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Reszczyńska A.
2014 Nowe materiały do poznania włókiennictwa kultury przeworskiej z obszaru południowo-wschodniej Polski, „MSROA”, t. 35, s. 127–140.
- Reszczyńska A., Rogóż J., Makowicz-Poliszot D., Tomek T.
2013 A unique double burial from a Przeworsk Culture settlement context at Zamiechów, site 1, woj. podkarpackie, „AAC”, t. 48, s. 135–170.
- Tetour M.
2008 Stavební mazanice – interpretační možnosti a limity, „Archeologie ve středních Čechách”, t. 12, z. 2, s. 1013–1035.
- Tłoczek I.
1980 *Polskie budownictwo drewniane*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Vařeka P.
1992 Mazanice – středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace. Der Lehm – ein mittelalterliches Baumaterial in den archäologischen Quellen und seine Interpretation, „Sborník společnosti přátel starožitností”, t. 3, s. 105–110.
- 1995 Nálezy mazanice v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze MAZANICE, „Archeologické fórum”, t. 4, s. 59–64.
- 2004 *Archeologie středověkého domu*, t. 1: Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. 6.-15. století, Plzeň.
- 2012 Mazanice, [w:] Kuna M., Němcová A., *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*, Praha, s. 105–111.

Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska

Interpretation des Lehmewurfs aus der multikulturellen Siedlung am Beispiel der Fundstelle Nr. 1 in Zamiechów, Kr. Jarosław

Zusammenfassung

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Darstellung der Hauslehmefunde, die 2009–2010 während der archäologischen Forschungen entdeckt wurden. Die Ausgrabungen wurden an der multikulturellen Siedlungsfundstelle Nr.1 in Zamiechów (Kr. Jarosław) im Vorfeld der Investitionsarbeiten an der Autobahn A4 auf der Strecke zwischen Rzeszów und der ukrainischen Grenze durchgeführt. Der Lehmewurf stammt aus den Verfüllungen der Befunde, die 4 chronologischen Horizonten gerechnet wurden und die Siedlungen der Mierzanowice und Przeworsk Kultur, der frühslawischen Kultur wie auch das

10.-13. Jh. betreffen. Neben der Grundanalyse dieses wichtigen Baumaterials wurden im Artikel auch Fragen behandelt, die sich auf gewisse Interpretationsmöglichkeiten hinsichtlich der Chronologie und Funktion der Befunde beziehen. Die Multikulturalität und lange Chronologie der Besiedlung an dieser Fundstelle berücksichtigend wollte man vor allem feststellen, ob man in einzelnen Horizonten irgendwelche Unterschiede beim Gebrauch des Lehmewurfs beobachten kann, wie auch ob sich solche Unterschiede mittels statistischer Forschungsmethoden belegen lassen.

